

En aquesta nova secció de LLENGUA NACIONAL, Carles Domingo, expert en topografia, ens anirà fornint d'una sèrie d'articles que ens ajudaran a conèixer, amb profusió d'exemples, termes geogràfics que a vegades ni acudint al diccionari o a enciclopèdies no tenim prou clars.

Els qui havíeu llegit el Butlletí de la D.E.C. ja coneixereu la bona preparació d'aquest autor pel que fa al cas.

Les comes

per Carles Domingo

Hem pensat que els lectors de LLENGUA NACIONAL podrien interessar-se pel significat precís dels mots de la nostra llengua que serveixen per a anomenar les formes de relleu que trobem en la nostra terra. Són els mots que trobem davant o al principi dels noms de lloc i que ens diuen l'accident geogràfic —en aquest cas la forma de relleu— que anomena el topònim. Per exemple, en uns topònims com ara *puig de la Creu* o *puig Cornador*, la paraula *puig* ens indica que aquestes denominacions es refereixen a unes elevacions del terreny en forma de cim, que és allò que significa *puig*.

Són mots amb un significat no sempre unívoc; el significat de vegades pot variar segons la contrada. Així, per exemple, l'elevació del terreny que al pla d'Urgell és coneguda com a *tossal*, no presenta les mateixes característiques que els cims dits també *tossals* que podem trobar al Pirineu.

Ens plauria, doncs, que us aturésiu una mica a considerar tant el significat bàsic d'aquestes paraules com els matisos canviants que adopten per tal d'adaptar-se a la realitat concreta segons la qual es presenta en cada contrada un accident anàleg del relleu. Intentarem, així, de fer un repàs de tots aquests matisos significatius que presenten bastants dels vocables d'aquest grup semàntic. Partint, doncs, d'uns mots o conjunts de mots, com són els topònims (generalment tan arrelats a l'agre del terror, que, sols de ser sentits, el paratge ens és suggerit, fins i tot sense ser-nos descrit), contribuirem a fer que es tingui un coneixement més exacte de la nostra terra.

La paraula que avui voldríem comentar és *coma*.

COMA és un dels mots bàsics en la nostra toponímia, puix que el trobem pertot arreu de les terres catalanes, des de sempre i sense variar de sentit. Tanmateix, actualment ha caigut en desús en moltes contrades i hi ha esdevingut un simple fòssil toponímic. I no ho diem pas referint-nos sols als nuclis de població, on no ens hauríem pas d'estranyar de trobar-l'hi (d'aquí procedien els autors que van difondre'n el significat aberrant de *cim* del qual farem compte més endavant), sinó perquè avui dia *coma* sols conserva plena vitalitat en llocs com el Rosselló, la Plana de Vic, Ribagorça, la Conca de Tremp, Mallorca i els ports de Morella, a part d'alguns indrets més del migjorn valencià: Calp, Benissa i Llutxent.

Aquesta situació actual xoca, per tal com es tracta d'un terme antic i arrelat, i s'ha de convenir que no ens podem estar de doldre'ns-en, atesa la seva genuïnitat. En efecte, com hem dit suara, potser no hi ha cap de les nostres comarques sense *comes*, almenys parlant toponímicament, i des dels temps més reculats *coma* es documenta a desdir i sempre amb el mateix significat d'ara.

Coma, en els llocs on és viva, és la paraula que es fa servir per a designar petites valls, depressions poc fondes; i això és també el que significa *coma* en els topònims on figura i on representa el genèric toponímic, la majoria de les vegades completat amb un determinatiu (*coma de Vaca*). *Coma* és una depressió, "un séc o solc de mediocre profunditat —diu Coromines— en

un vessant de muntanya o entre dos serrats”; sempre té pendent, sia fort o lleu; i, en la part fonda, pot ser que hi hagi ondulacions.

Les comes de la toponímia no solen ésser gaire extenses. De fet són comptats els casos en què el nom de *coma* és portat per valls dilatades. Tanmateix, en trobem exemples en uns quants indrets prou coneguts, com la *coma de Ferrera o de Burg*, al sud de la Vall Ferrera, “una grossa vallada”, diu textualment Coromines; la *coma de Vaca* i la *coma de Fresers*, al Ripollès, totes dues a tocar; la *coma de Setúria*, a Andorra, a la capçalera del riu d’Aós, «una esmeragda en forma de petxina» segons Verdaguer, etc. Aquestes comes dilatades, pirinenques, solen correspondre a les *valls en obi* o *cóms*, que en diu la geomorfologia; valls que són de fons pla i vessants pronunciats i són d’origen glacial.

Al Pirineu, com pertot arreu, *coma*, que ve del cèltic *cumba* (vall) és sempre una depressió, mai una prominència. Algú en això s’ha confós, fins i tot algun erudit. Ha induït a aquest malentès el fet que hi ha molts pics que porten el nom d’alguna coma veïna, i aleshores hom, en anomenar-los, ho fa sovint el·lípticament, enunciant sols el determinatiu del genèric no explicitat. Per exemple, en comptes de dir: “Vam pujar al pic de Comaloforno”, expliquen simplement “Vam pujar al *coma lo Forno*”, amb què *coma* pren el lloc del genèric de cim, i la resta, *lo forno*, sembla aleshores esdevenir el determinatiu. En realitat, *Comaloforno* és la coma que hi ha al peu del pic, no el pic.

Que els cims no tinguin un nom, diguem, autàrtic no és pas cap anomalia als ulls del pagès o del pastor, ja que per a ells no compten gaire o, més aviat, els concep com una nosa. En canvi, a les comes sí que els donen importància, perquè són bons terrenys de pastura. Per tant, per a ells, les comes són paratges a remarcar amb un nom particular, per tal que no es confonguin amb cap altre de similar.

Precisament perquè les comes són valls (o, més generalment, petites valls) i perquè en aquestes es concentra la bona terra de pastura, hom de vegades ha fet servir *coma* per a referir-se als prats alterosos amb bons herbatges per a péixer els ramats. Tanmateix, per bé que llavors *co-*

ma equival a *prat fèrtil*, el lloc on aquest es troba no pot ésser sinó precisament una coma.

Així mateix, en segons quins terrenys (com és ara al sud-est de la Conca de Tremp), en conjunt plans però no planers sinó encara afectats de les resquícies del vigorós plegament de les serres veïnes, i on el conreu cerca els indrets baixos i on se sol concentrar, *coma* pren gairebé el sentit de *sort* o *peça de terra conreada*. Però aquests llocs, vulgues que no, solen tenir precisament forma de coma, ni que sigui de coma només lleument insinuada, la qual cosa, en realitat, no contradiu el sentit bàsic del mot enfront de la nova atribució que sembla imposar-se. Com hem dit adés, *coma* és un nom més que més aplicat a formes de relleu tènues.

Els topònims amb duplicats de *coma* (o *coma* amb algun derivat seu) indiquen la petrificació del mot en aquell indret determinat o la tendència a petrificar-s’hi. Tenim, per exemple, a Bunyola, Mallorca, el *comellar de sa Coma des Ceros*¹ (DECLC); tot i que, segons el diccionari Alcover-Moll, sense limitar-nos a la mera toponímia, el mot és encara viu a la part muntanyosa de l’illa.

El castellanisme *vaguada*, que, segurament per influència casernària, veiem usat a tort i a dret cada dia més, podria ésser substituït amb avantatge per *coma*; sobretot quan es fa servir a tort, que és potser el cas que es dona més. Perquè el significat que posseeix aquest mot de la llengua veïna no és aplicable sinó estrictament al *tàlveg* d’una vall; és a dir, a la línia que marca la intersecció dels dos vessants i que, per tant, en ressegueix la part més fonda, tot al llarg del seu curs. En canvi, quan hom manlleua el mot *vaguada*, no sol fer-lo servir segons el sentit propi que té en l’idioma a què pertany, sinó que més aviat l’aplica, si fa no fa, a una cosa com “depressió en general en un vessant de muntanya”, concepte extensiu al qual respon amb tota propietat el nostre terme *coma*.

Potser un hipotètic exèrcit català del futur es podria emparar de *coma* per al seu llenguatge professional, i així combatre eficaçment la decadència actual d’aquest mot nostre tan genuí.

Un altre dia parlarem dels derivats de *coma*.

1. “Cero”, forma mallorquina per “cérvol” o “cervo”.